

Piše: **DORĐE KRAJIŠNIK**

Knjiga *Jugoslavija, zemlja snova* etnologa i kulturnog antropologa Božidara Jezernika esejistički je briljantna studija usmjerena u svojim osnovnim tokovima u pravcu traganja za odgovorima na temeljna pitanja o ideji Jugoslavije, njenom razvoju u hirovitim historijskim okolnostima i svim kontradikcijama koje su se od prvog njenog pominjanja (1849. godine) do početka Drugog svjetskog rata preplitale, oživljavale i gušile ovu ideju. Jezernik kroz obilje dokumenata, korištenje izvora štampe iz 19. i 20. stoljeća, nastoji oslikati prije svega dinamiku kojom se ideja jedinstva Južnih Slovena oblikovala, koji su inicijalni razlozi njenog pojavljivanja, te kako je ona bila percipirana i doživljavana kod naroda koji su ujedinjenju težili.

Ogledalo sadašnjeg

Sa druge strane, ova knjiga donosi temeljito obrađenu građu koja prije svega prikazuje kako je jugoslovenska ideja bila doživljena na prostoru Slovenije, ali i kako je interes za nju u različitim periodima (i na različitim stranama) varirao od oduševljenja zbog ostvarenja hiljadugodišnjeg sna o ujedinjenju, do odbacivanja ideje integralizma kao one koja ugrožava početkom dvadesetog vijeka već oživljene etnoreligijske kon-

Sa promocije: *Jugoslavija, zemlja snova*, knjiga Božidara Jezernika

Jugoslavija, zemlja snova, Božidar Jezernik, Biblioteka XX vek, Beograd, 2018.

Država koju su stvarali sanjari

Jezernik kroz obilje dokumenata, korištenje izvora štampe iz 19. i 20. stoljeća, nastoji oslikati prije svega dinamiku kojom se ideja jedinstva Južnih Slovena oblikovala, koji su inicijalni razlozi njenog pojavljivanja, te kako je ona bila percipirana i doživljavana kod naroda koji su ujedinjenju težili

cepte nacije. U tom smislu Jezernik nastoji prikazati kakve su bile realne mogućnosti da se stvori jedna jugoslovenska nacija, odnosno u kom trenutku i pod kojim okolnostima je ideja troimenog naroda iznevjerena, te je zanos oslobođenja od vjekovne tiranije velikih carstava (zaključno sa Dvojnog

monarhijom) prešao u borbu za prevlast dva sukobljena politička koncepta (onog srpskog i hrvatskog uglavnom).

Iznimno specifično jeste da Jezernik naučno precizno, ali i stilski iznimno dojmljivo ulazi u neka od ključnih čvorišta koja se i danas vuku kao nerazmrsiva na ovim

prostorima. Primjeri u kojima se, recimo, prikazuje ondašnji odnos prema Bosni i Hercegovini, posebno nakon austrougarske aneksije, neodoljivo podsjećaju na neke kontinuitete koji su i danas aktuelni. Stoga ova knjiga, koliko god bila zadubljena u vremena Kraljevine SHS, a potom i Kraljevine Jugoslavije, itekako prije svega jeste pisana i kao ogledalo naše sadašnjosti.

Dakako, mnoge stvari i konteksti su posve drugačiji, Jezernik jasno upozorava da se pitanja prošlosti ne mogu tumačiti iz današnjeg konteksta. Odnosno, da bi se prošlost proučavala, neophodno ju je mjeriti kontekstom njoj primjerenim, jedino tako se može doći do nekih jasnijih tumačenja prošlog vremena.

“Unošenje vrednosnog sistema današnjice za pojave i pojmove koji pripadaju prošlosti kod dobrog dela istraživača shvaćeno je kao nešto sasvim neproblematično. Ali, ako to radimo, zaboravljamo da je krajem dvadesetih godina dvadesetog veka stanje u Evropi bilo drugačije nego što je danas, a Jugoslavija bila zemlja *nedozrela za demokratiju*. U prošlosti nisu bile samo različite ideje o tome šta je pravo političko uređenje, nego su ljudi i snivali drugačije snove nego što ih mi snivamo danas”, napisao je Božidar Jezernik.

Upravo u tome i jeste sažeta suštinska premisa knjige *Jugoslavija, zemlja snova*. Autor ideju ujedinjenja Južnih Slovena izlaže dajući cijeli niz zapisa iz vremena kada je ta ideja i rođena. Time se preciznim komentarima i sučeljavanjima različitih izvora, postiže historiografska relevantnost koja

vjerodostojno pred čitaoca donosi dinamičnu unutrašnju strukturu jednog razdoblja iz prošlosti.

Na tim primjerima, koji se u ovoj knjizi obilato navode, stiče se dojam svih pravaca u kojima je tumačenje ideje ujedinjenja išlo, ali se na njima veoma lako daju vidjeti i ključna žarišta koja su od ove ideje začete sredinom devetnaestog vijeka, kao ostvarenja sna razjedinjenog naroda između dva velika carstva, stvorila platformu za sukobljavanje hegemonizama koji su iznevjeravanjem inicijalne ideje jugoslovenstva željeli nametnuti dominaciju jednog naroda. Božidar Jezernik, koristeći dokumente iz prošlosti, vješto predstavlja sve tačke poniranja ideje jugoslovenstva, momente kada je postojala istinska vjera u mogućnost stvaranja jugoslovenske nacije, do trenutaka kada slabi interes za integralnu naciju, a etničko-religijski koncepti postaju osnovna preokupacija.

“Osnivanje jugoslovenske nacionalne države ujedinjeni narod pozdravio je sa velikim oduševljenjem. Ali borba političkih stranaka, nažalost, ubrzo je dovela do borbe oko pitanja da li su Jugosloveni jedan ili tri naroda, koje je ubrzo počelo da ispunjava čitav politički život Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Već posle petogodišnje političke borbe oko ovog pitanja, narod se na izborima 1923. godine plebiscitarno podelio na tri naroda, koji su tada zajedno napustili put stvaranja jedinstvene države i nacije. Nacionalna država Jugoslavija, dakle, bila je mrtvorodeno dete: prestala je da živi kao država jednog naroda pre nego što ju

je kralj Aleksandar nazvao jednim imenom. Sa svojim velikim autoritetom i poštovanjem koje je uživao kod naroda, on bi, možda, i uspeo da joj udahne život. Ali baš je taj strah vodio ruku onoga koji ga je usmrtio u Marselju 9. oktobra 1934.”, piše Jezernik.

U širokom luku se u knjizi *Jugoslavija, zemlja snova* smjenjuju brojni politički i kulturni akteri, trvenja i borba između onih koji ideju jugoslovenstva doživljavaju kao jedinu mogućnost za opstanak naroda na ovim prostorima i onih koji sa jedne strane deklarativno zagovaraju jugoslovensku ideju, ali je koriste kao mehanizam za ostvarivanje isključivo jednonacionalnih snova (uloga Srbije u tom smislu predstavljena je u ovoj knjizi u širokom njenom rasponu).

Također, autor daje širi evropski kontekst i njegov odnos spram stvaranja Kraljevine SHS, a potom i Kraljevine Jugoslavije, te uticaje koji su se sa te strane, još od austro-ugarskog razdoblja, preplitali i sukobljavali sa idejom ujedinjenja Južnih Slovena. Nakon što pred čitaoca iznese cijeli niz zanosnih dokumentovanih poziva iz prošlosti na stvaranje jedne, zajedničke države “razjedinjenog naroda”, precizno uvodeći različite elemente tog procesa, te nakon što predstavi u mitološkom, ali i kulturnom smislu osnovne značajke tog zanosa, ali i promjene narativa koje su se često dešavale (ovisno o aktuelnim političkim prilikama) - pa je iz perspektive slovenačkog naroda i štampe Srbija u jednom trenutku bila Pijemont Južnih Slovena, da bi zatim, kako su se prilike mijenjale, postala hegemonistički tiranin - Jezernik u svojoj studiji putem tematiziranja pitanja kulture sjećanja (ali i obrnutog procesa, kulture zaborava), spomeničkog komemoriranja i potrage za nacionalnim panteonom propituje pokušaje stvaranja nacionalnog jedinstva zamišljene jugoslovenske nacionalne zajednice.

Na primjerima odnosa prema spomenicima u Sloveniji još u razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata, do onih koji su predstavljali tridesetih godina prošloga vijeka slovenačko odavanje počasti kralju Petru I (kako su ga nazivali oslobođitelj) ili kralju Aleksandru (slavljenom kao ujedinitelj), autor knjige *Jugoslavija, zemlja snova* pokazuje kako se kultura sjećanja, ali i proslave važnijih datuma troimenog naroda mijenjala i prilagođavala tadašnjim političkim prilikama. Raspon od oduševljenog klicanja naroda ujedinjenju na Kongresnom trgu u Ljubljani, do glasova koji u jugoslovenskom ujedinjenju vide samo velike pretenzije jasno pokazuje svu kompleksnost ideje Jugoslavije u njenom povijesnom razvoju.

Manjak nacionalizma

“Sto godina je proteklo otkako se rodila Jugoslavija i više od četvrt veka otkako je u novim balkanskim ratovima ova zemlja nestala sa geopolitičke karte sveta. I pored toga, sve do danas ona ostaje jedna velika nepoznаница, zagonetka. Doista, naše znanje o Jugoslaviji može nekog da podseti na jednu indijsku priču u kojoj se govori o tome kako su slepi ljudi

došli do toga kako izgleda slon tako što su ga dodirivali rukama. Svaki od njih dodirnuo je drugi deo slonovog tela, pa je jedan - dodirnuvši njegovu nogu - utvrdio da liči na drvo, drugi - dodirnuvši slonov rep - da liči na zmiju i tako dalje. To je, prema nekim verzijama ove priče, izazvalo svađu i tuču između ljudi koji su slušali ova različita mišljenja o slonu”, piše Jezernik u uvodu svoje knjige.

Time se pokazuje da ideja Jugoslavije zamišljene, kako ovaj autor navodi, kao “zemlja snova” u kojoj su ujedinjeni svi Jugosloveni, bez obzira na razlike koje su postojale između njih u jeziku, prošlosti i vjeri, još uvijek na izvjestan način uzbunjuje duhove oko nas. Iako se na brojnim primjerima u ovoj knjizi može vidjeti zloupotreba ideje ujedinjenja još u vremenu između dva svjetska rata, te iako naša novija prošlost i krvavi ratovi koji su se dogodili nakon raspada druge Jugoslavije mogu, kako Jezernik piše, biti tumačeni kao dokaz da se radilo o zemlji sa mnogo istorije, prepunoj netolerantnih nacionalizama, ideja jugoslovenstva, kako smatra Jezernik, ne može biti svedena na takvo određenje.

“Razlika između Jugoslavije i drugih nacionalnih država nije bila u nekom višku istorije koji narod nije bio u stanju da svari, niti su njeni nacionalizmi bili toliko netolerantni da se problemi ne bi mogli rešiti pomoću glasačkih kutija. Polazna pretpostavka ove knjige jeste uverenje da razvojni put Jugoslavije nika-ko nije bio predodređen da teče u pravcu kojim je tekao; mogao je teći i u više drugih pravaca. Ali, kad se onda postavi pitanje zašto on nije tekao u nekom od drugih mogućih pravaca, ubrzo možemo da vidimo da je priča o višku istorije bez osnove, da problem Jugoslavije nije bio u višku nacionalizma, već u njegovom manjku”, piše on.

Dakako, kada Jezernik ovo piše, misli prije svega na izdajstvo ideje jugoslovenstva koje je onemogućilo stvaranje integralne jugoslovenske nacije. U tom smislu se ovdje razumijeva konstatacija o “manjku nacionalizma”, jer se odnosi prije svega na onaj romantičarski, emancipatorski potencijal zanosa jugoslovenskom idejom.

Na kraju, pitanje ideje jugoslovenstva i njenu aktuelnost u našem današnjem kontekstu možda najbolje objašnjavaju riječi koje Božidar Jezernik ispisuje u uvodu svoje knjige: “Jugoslavija je uvek bila više od imena. Ako je krajem dvadesetog veka borba različitih gledanja na prošlost i budućnost dovela do raspada Jugoslavije, to ne znači da su snovi o boljoj budućnosti iz kojih se ona iznedrila izgubili na vrednosti. Kako je svojevremeno podsetio urednik magazina *The Economist* Volter Bedžet, sasvim slično antičkom Talesu, koji je gledajući u zvezde upao u jamu, Jugoslaviju su stvarali sanjari koje su savremenici ismejavali da brinu za ono što ih se ne tiče. A da su snovi o Jugoslaviji bili u skladu sa duhom vremena, najbolje pokazuje već sama činjenica da je ona ostvarena i to ne samo jedanput, već dvaput u svojoj istoriji. Ona je, zaista, dva puta i nestala sa istorijske pozornice, ali nijednom nije umrla prirodnom smrću: prvi put su je raskomadale neprijateljske sile izvana, a drugi put su je rasparčale domaće snage iznutra.” ■